

Türkiye’deki ilçelerin kentleşme derecelerine göre il olma potansiyellerinin değerlendirilmesi

Gökçen KILINÇ*, Nuran ZEREN GÜLERSOY

İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Programı, 34469, Ayazağa, İstanbul

Özet

Kentleşme, demografik, sosyo-kültürel, ekonomik ve idarî boyutları olan karmaşık bir kavramdır. Ancak ülkemizde kentleşme konusunda tek tanım nüfus kriterine dayanmakta, idarî bölünmelerde ise il, ilçe, bucak ve köy kavramları esas alınmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de illerin sayısında hızlı bir artış görülmüş, pek çok ilçe il olma talebiyle ilgili idarelere başvurmuştur. Belirli bir nüfus büyüklüğüne ulaşan ilçelerin bu talepleri ise hem politikacılar üzerinde bir baskı unsuru oluşturmakta hem de sağlıklı bir kentleşmenin oluşmasını engellemektedir. Bu problemten yola çıkarak, bu araştırma kapsamında Türkiye’deki tüm ilçelerin 1990 ve 2000li yıllara ait sayısal göstergeler çerçevesinde kentleşme dereceleri ölçülmüştür. Araştırmanın teorik bölümlerinde kentleşmenin kavramsal boyutu, dünyada ve ülkemizde kentleşme konusunda yapılan çalışmalar ve benimsenen politikalar incelenmiştir. Bu bilgilerin değerlendirilmesi ve elde edilebilen sayısal verilerin korelasyon, regresyon ve kümeleme analizi gibi çok değişkenli analiz yöntemleriyle ölçülmesi sonucunda tüm ilçelerin kentleşme dereceleri belirlenerek gelişme potansiyeli yüksek ilçeler, gerileme eğiliminde olan ilçeler, sonradan il yapılan ve il olma talebinde bulunan ilçelerin durumları değerlendirilmiştir. İstatistiksel analiz sonuçlarına göre ülkemizde kentleşmenin gelişmiş ülkelerden farklı olarak, daha çok sanayi sektörüne bağlı olduğu, hizmetler sektörünün ve birtakım sosyo-kültürel göstergelerin hala kentleşmeyi ifade etmekten uzak olduğu, kentleşme düzeyi yüksek ilçelerin genelde büyükşehirlerin hinterlandında yer aldığı ve il yapılmalarının ülke ekonomisi açısından oldukça maliyetli irrasyonel bir karar olacağı, sadece nüfus kriterine bağlı olarak kentleri tanımlamanın gerçekçi olmadığı, bu konuda ekonomik, demografik ve idarî kriterlerin kombinasyonundan oluşacak standartlar belirlemenin gerekli olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, kentsel kriterler, kentleşme derecesi, il, ilçe.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Gökçen KILINÇ. gokcenkilinc@yahoo.com; Tel: (212) 531 09 89.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Programı’nda tamamlanmış olan "Türkiye’deki ilçelerin kentleşme derecelerine göre il olma potansiyellerinin değerlendirilmesi" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 04.07.2006 tarihinde dergiye ulaşmış, 05.10.2006 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 30.11.2007 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Evaluation of the potential for districts to become province with respect to level of urbanization

Extended abstract

Urbanization is a multidimensional concept including demographic, socio-cultural, economic and political (institutional) processes. While political responses were evident within the process of urbanization, today, spatial and social differentiations are observed with respect to economic restructuring. There have been several definitions drawn forward by economists, sociologists, and geographers about urbanization parallel to the level of urbanization of countries. However, there has been no common definition or any set of criteria formulated yet about for urbanization.

The only definition made in our country takes population criterion as the basis for urbanization and the terms 'province, district, sub-district (bucak) and village' for administrative division. Sub-districts and villages are accepted to refer to rural settlements, and districts are to refer to urban settlements. The relatively much more developed and urbanized districts are determined as provinces. There have been a rapid increase in the number of provinces in our country recently. 14 districts have been announced as new provinces in years between 1989 and 1999, and other 129 districts, till the present day, have applied to related administrations to become 'a province'. In fact, such requests to become a province of the districts that has reached up to a certain population create pressure on policy makers and prevent formulation of urbanization and urban structures adequately.

In this respect, the present research aims to measure the level of urbanization/development of the districts in Turkey that have been legally announced as provinces recently, to investigate the districts that have the potential to be provinces in the future and finally determine the developments and changes in last fifteen years that have come into picture in those of the 14 districts which have become provinces with political concerns. The theoretical part of the research is consisted of the conceptual framework of urbanization, the researches related with urbanization in international unions and both in developed and developing countries and the policies adopted and studies made in our country after transition to planned development period. With reference to evaluation made throughout the theoretical base and

the statistical analysis of the data obtained for the years 1990 and 2000, the level of urbanization for each district in Turkey is put forward. Then, the districts that have potential on the way to become province and the ones that follow a trend towards less urbanization are determined. Furthermore, what type of changes have been realized in the districts that have previously become provinces and which of the districts from the ones that require to become a province really have the potential for it, are evaluated.

According to results of the statistical analyses it has been noticed that;

- Unlike the ones in developed countries urbanization in our country depends on the industry sector, whilst the service sector or certain socio-cultural figures are still far from contributing to the definition of urbanization or urban development;

- The districts with high level of urbanization in our country are located within the hinterlands of metropolitan areas and the districts with high potential to become provinces have considerably close proximity to the provincial centers to which they are connected, hence it will not be realistic to announce those districts as provinces;

- The districts that have been announced as provinces in 1989 and 1990 have better trends in development progress when compared with the ones made in later years, so this shows the previous decisions taken for the announcement of new provinces have more rational reasons behind;

- Many districts are announced as provinces without reference to any reasonable criteria which gave way to increasing requests to become provinces of other districts with certain amount of population, some of which are considerably underdeveloped, while some are much more developed already than many provincial centers, but could not become provinces because of geographical reasons;

- Announcement of a district as a province is not only considerably a costly process for the national economy, but also a potential political tool which may increase the request to become a province in the future unnecessarily;

- In addition, it is not convenient to define urbanization in Turkey simply according to the population criterion; rather, it is essential to formulate a standard that is to be composed of certain economic, demographic and administrative parameters.

Keywords: Urbanization, urban criteria, province, district, level of urbanization.

Giriş

Türkiye’de, son 15 yıllık süreçte, illerin sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Cumhuriyet’in ilk yıllarında 74 olan il sayısı 1933’de 57’ye düşmüş, 1957’de 67’ye çıkmış, 1989’dan sonra ise kademeli olarak artarak, bugün 81’e ulaşmıştır. Son yıllarda illerin sayısının giderek artırılması ise politikacıları kendi seçim çevreleri olan pek çok ilçeyi il yapma sözü vermeye yöneltmiştir. Günümüz Türkiye’sinde halen güncel bir sorun, belirli bir nüfus büyüklüğüne ulaşan ilçelerin il merkezi olma talepleridir. Bu araştırmanın temel problemi de bu durumun meydana getirdiği kavramsal belirsizlik, niteliksiz kentleşme, bölgearası dengesizlik ve standartsızlık olgusudur.

İdarî bir birim olarak il merkezleri, kentleşme açısından etrafındaki yerleşimlere göre daha gelişmiş olan ve merkezî bir nitelik taşıyan ilçeleri ifade etmektedir. Bu bağlamda, teorik olarak il sayısındaki artış kentleşme düzeylerinin artmasının, gelişmenin ve kalkınmanın bir göstergesi sayılmalıdır. Kentleşme teknik anlamda ikili bir yapıya sahiptir. Birinci durum niceliksel olarak kent sayılarının, kentsel nüfusun artması ve kent sınırlarının genişlemesini ifade ederken, ikinci durumda niteliksel bir gelişme yani kente özgü hayat tarzının oluşması ve sosyo-kültürel gelişme söz konusu olmaktadır. Tüm bu gelişmelerin temelinde ise ekonomik kalkınma yatmaktadır.

Ülkemizde kentleşme genel olarak ekonomik kalkınma bağlamında ele alınmış ve çözüm olarak, kentleşme düzeyi düşük, geri kalmış kentlerin ve bölgelerin gelişmesi için bölgesel kalkınma projeleri yürürlüğe koyulmuştur. Ancak idarî olarak il sayısının artırılması kararlarıyla uygulanan bu projelerin ve kabul edilen kalkınma planlarının bir bağıntısı bulunmamaktadır. Bir anlamda, bilimsel ve ülke gerçeklerine göre hazırlanan çalışmalar, politik rant kaygısı sonucu alınan yeni il yapma kararları ile etkisiz ve anlamsız kılınmaktadır. Ayrıca, il kurulmasında ve gelişmişlik tanımında herhangi bir kriterin olmayışı, yerleşimlerin kentleşme düzeylerinin sağlıklı olarak belirlenmeyişi böylesine rastgele ve spekülatif uygulamaların da yolunu açmaktadır. Kentleşmenin demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel olmak üzere birbiriyle bağıntılı pek çok

yapısal özellikleri bulunması nedeniyle bu konuda kriter oluşturmak çok kolay değildir. Tüm dünya ülkelerince benimsenmiş kentleşme kriterleri incelendiğinde de bu durumun karmaşıklığı açıkça görülmektedir. Kentlerin nüfusunu, büyüklüğünü, ekonomik yapısını, idarî yapısını, kentsel fonksiyonların dağılımını ya da bunların birkaçını birlikte esas alan tanımlamalara rastlamak mümkündür.

Ülkemizde de bu konuda bilimsel araştırmalardan uzak bir şekilde uzun seneler 2000 nüfuslu yerleşimler kent kabul edilmiştir. Zamanla bu değerin Türkiye için düşük bir değer olduğu ve ekonomik olmadığı fark edilerek 2004 yılında yeni bir yasal düzenleme ile (09.07.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5215 sayılı Belediye Kanunu) bu limit 5000’e çıkarılmış ve köyler ve küçük belediyeler arasında zorunlu birlikler oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Bu çerçevede, bu çalışmada Türkiye’deki kentleşme olgusu, tüm ilçeleri ve yaklaşık 10-15 yıllık bir süreci kapsayacak şekilde elde edilebilen sayısal veriler ışığında irdelenmiş, Türkiye’de yasal olarak il merkezi kabul edilen ilçelerin (kent merkezlerinin) kentleşme düzeylerinin test edilmesi, il merkezi olabilecek ilçelerin tespiti ve son 15 yılda il merkezi ilan edilen 14 kentte bu politik karardan sonra meydana gelen gelişmelerin ve değişmelerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın yöntemi

Bu çalışmada, çok sayıda gösterge çerçevesinde kentleşme ve ilçelerin gelişmişlik düzeyleri incelenmiştir. Demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan üç grupta sınıflandırılan bu göstergeleri tanımlayan pek çok değişken bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden korelasyon, regresyon analizi ve kümeleme analizi kullanmanın uygun olacağı düşünülmüştür. Araştırmanın başlangıcında teorik kısımda ayrıntılı olarak incelenen kentleşme, kavramları ve konuya ilişkin literatür çalışmalarından yola çıkarak 73 adet gösterge belirlenmiştir. Bu 73 göstergenin Türkiye’deki 851 ila 947 ilçe (mer-

kez ilçeler dahil, büyükşehirler hariç) için hem 1990lı yıllara ait hem de son yıllara ait (2000 ve sonrası) olmak üzere 2 dönem için ayrı ayrı temin edilmesi ve veri matrisleri hazırlanması öngörülmüştür. Ancak ülkemizde özellikle ilçeler bazına sağlıklı bir veri tabanı olmadığından öngörülen bu verilerin sadece %45'ine ulaşılmış, eğitim ve tarımla ilgili öngörülenden daha detaylı veri sağlamak mümkün olmuştur. 1990 yılına dair ham veri olarak 48 adet, 2000li yıllara ait de 53 adet veri elde edilmiş olup, bu veriler Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5'te sıralanmaktadır.

Tablo 1. 1990 ve 2000'li yıllara ait demografik göstergeler

<i>Demografik göstergeler</i>	
1	Toplam Nüfus
2	Şehir nüfusu
3	Kırsal nüfus
4	Şehirleşme oranı
5	Nüfus yoğunluğu
6	Yıllık ortalama nüfus artış hızı
7	Toplam hane halkı sayısı
8	Toplam yerleşik nüfus

Teorik altyapı

Kent ve Kentleşme tanımları

Kent ve kentleşme ile ilgili dünyada üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanım bulunmamakla birlikte, yapılacak tanımların ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardan seçilen birçok gösterge kullanılarak bütüncül bir yaklaşım içinde yapılması gerektiği ifade edilmektedir (DPT, 1998).

Sosyal açıdan kentleşme; sosyal dönüşüme bağlı olarak nüfusun büyük şehirlerde yoğunlaşma süreci olarak tanımlanır Kentleşmenin olabilmesi için toplumsal gelişmenin birinci şart olduğu belirtilir (Durkheim, 1964). Ancak sosyal bilimciler de kentleşme sürecinin ekonomik gelişme süreci ile bağlantılı olduğu konusunda hemfikir diler (Bairoch, 1988).

Ekonomistlere göre ise; insanların kentlerde yoğunlaşmaları bir dizi ekonomik güçlerin ürünüdür. (Weber, 1899) Ekonomik açıdan kentleşme "toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakları kullanma yöntemi"dir (Goodall, 1972).

Tablo 2. 1990 ve 2000li yıllara ait sektörel ve ekonomik göstergeler

<i>Ekonomik ve sektörel göstergeler</i>	
1	Ziraat, avcılık, ormancılık sektöründe çalışanlar
2	Madencilik ve taş ocakçılığında çalışanlar
3	İnşaat sektöründe çalışanlar
4	Elektrik gaz, su işlerinde çalışanlar
5	Toptan ve perakende ticaret, lokantada çalışanlar
6	Ulaştırma, haberleşme ve depolama işlerinde çalışanlar
7	Mali kurumlar, sigorta, işlerinde çalışanlar
8	Toplum hizmetlerinde çalışanlar
9	İmalat sanayinde çalışanlar
10	İmalat sanayi işyeri sayısı
11	Fert başına imalat sanayi katma değeri
12	Fert başına imalat sanayi elektrik tüketimi
13	Ücretli çalışanlar
14	İktisaden faal nüfus (Sadece 1990 yılına ait bulunabilmiştir)
15	İktisaden faal olmayan nüfus
16	Banka şube sayısı
17	Teşvik belgeli yatırım sayısı
18	Teşvik belgeli yatırım tutarı
19	Teşvik belgeli yatırım istihdamı
20	Fert başına genel bütçe gelirleri (Sadece 2003 yılına ait bulunabilmiştir)
21	Fert başına genel bütçe giderleri (Sadece 2003 yılına ait bulunabilmiştir)
22	Fert başına kurumlar vergisi (Sadece 2003 yılına ait bulunabilmiştir)
23	Fert başına gelir vergisi (Sadece 2003 yılına ait bulunabilmiştir)
24	Meyve üretim miktarı
25	Sebze üretim miktarı
26	Tarla ürünleri üretim miktarı
27	Ekili alan

Tablo 3. 1990 ve 2000li yıllara ait eğitim göstergeleri

<i>Eğitim göstergeleri</i>	
1	Okuma yazma bilmeyenler
2	İlköğretim mezun sayısı
3	Ortaöğretim mezun sayısı
4	Yükseköğretim mezun sayısı
5	Okul öncesi okul sayısı
6	Okul öncesi öğrenci sayısı
7	Okul öncesi öğretmen sayısı
8	İlköğretim okul sayısı
9	İlköğretim öğrenci sayısı
10	İlköğretim öğretmen sayısı
11	Ortaöğretim okul sayısı
12	Ortaöğretim öğrenci sayısı
13	Ortaöğretim öğretmen sayısı

Diğer yandan; kentleşme kentsel ekonominin kırsal alanlara doğru yayılması ve kentsel endüstri ile yeniden kombine olması şeklinde karakterize olur (Huapu, 2002).

Tablo 4. 1990 ve 2000’li yıllara ait seçim göstergeleri

<i>Seçim göstergeleri</i>	
1	Yerel seçimlerde oy kullanma oranı
2	Genel seçimlerde oy kullanma oranı

Tablo 5. 1990 ve 2000’li yıllara ait diğer göstergeler

<i>Diğer göstergeler</i>	
1	Sağlık tesis sayısı (Sadece 2005 yılına ait bulunabilmiştir)
2	Turizm tesis sayısı (Sadece 2003 yılına ait bulunabilmiştir)
3	Turizm yatak sayısı (Sadece 2003 yılına ait bulunabilmiştir)
4	Yüzölçümü

Dünyada kentleşme çalışmaları ve kentleşme kriterleri

Dünya genelinde kentlerin tanımlanmasıyla ilgili özellikle Birleşmiş Milletler tarafından pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genelde

sağlıklı uluslararası karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapabilmek için tüm dünyadaki kentler için ortak birtakım standartlar ve kriterler belirleme konusunda odaklanmıştır. 1950’den bu yana her ülkenin resmi istatistik birimlerinden sayısal veriler toplanmaktadır. Birleşmiş Milletlerce tüm dünya ülkeleri kapsamında toplanan veriler ve kullanılan kent tanımları çalışmaları sonucunda kentsel alanları tanımlamada ortak bir kriter oluşturmanın imkansız olduğu sonucuna varılmıştır. (Birleşmiş Milletler, 1967, 1969) Çünkü, örneğin, 5000 nüfuslu bir alanı kentsel alan olarak nitelendirmek Çin ve Hindistan gibi kalabalık ve nüfus yoğunluğu yüksek ülkelerde çok anlamlı olmayacağı, bu nedenle de her ülkenin ulusal istatistik bürolarınca kendi ülkeleri için en uygun tanımın yapılacağı kanaatine varılmıştır (Birleşmiş Milletler, 2001). Bu nedenle ortak standartlar belirlemek yerine belirli özellikler çerçevesinde ülkelerin ve tanımların sınıflandırılması yoluna gidilmekte ve ülkelerin kentleşme düzeylerini artırmaya yönelik çalışmalar da o ülkenin ve kentin sorunları ve yerel özellikleri doğrultusunda yürütülmektedir. 2001 yılında Birleşmiş Milletlerce 228 ülke ve alana (Vatikan Şehir Devleti, Cocos adaları gibi) ait toplanan veriler sonucunda ülkelerin kullandıkları kriterler Tablo 6’da görüldüğü gibi sınıflandırılmıştır.

Tablo 6. Kentsel alanları tanımlamada kullanılan kriterler ve bu kriterleri benimseyen ülkelerin dağılımı

<i>Kriter</i>	<i>Sadece bu kriteri esas alanlar</i>	<i>Diğer kriterlerle birlikte kullananlar</i>	<i>Sadece bu kriteri esas alanlar oranı %</i>	<i>Diğer kriterlerle birlikte kullanan oranı %</i>
İdarî	89	109	39.0	47.8
Büyükölç	46	98	20.2	43.0
Fonksiyonel	5	24	2.2	10.5
Ekonomik	0	27	0.0	11.8
Tüm ülke nüfusu	6	6	2.6	2.6
Ekonomik+Büyükölç	23	-	10.1	-
Fonksiyonel+Büyükölç	15	-	6.6	-
İdarî+Büyükölç	12	-	5.3	-
İdarî+Fonksiyonel	4	-	1.8	-
İdarî+Ekonomik	2	-	0.9	-
İdarî+Ekonomik+Büyükölç	2	-	0.9	-
Tanım bulunmayan	24	24	10.5	10.5
Toplam	228	228	100.0	-

Kaynak: United Nations, “World Urbanization Prospects: The 2001 Revision” New York, 2001

Tablo 6’da görüldüğü gibi tüm dünyada en yaygın olarak nüfus kriterine ve idari kriterlere göre kentler tanımlanmaktadır. Nüfus kriteri açısından bazı ülkelerde benimsenen alt limitler Tablo 7’deki gibidir.

Tablo 7. Dünyada farklı ülkelerde esas alınan kentsel nüfus limitleri

Ülkeler	Kentsel nüfus limitleri
Danimarka, İsveç	200 kişi
Arnavutluk ve Yeni Zelanda	400 kişi
Kanada, İngiltere	1000 kişi
İrlanda, Kolombiya, Panama, Avustralya	1500 kişi
Fransa, İsrail, Arjantin, Bolivya	2000 kişi
ABD, Meksika, Venezüella, Portoriko	2500 kişi
Belçika, Gana, Hindistan, Jamaika, İran, Türkiye	5000 kişi
Hollanda	6000 kişi
Nepal	9000 kişi
Yunanistan, Senegal, İspanya, İsviçre	10000 kişi
Japonya, Yeni Zelanda	30000 kişi
Kore	40000 kişi

*Kaynak : (Bhagat 2005, Schwab,1992
www.census.gov, www.umanitoba.ca,
www.stats.govt.nz, www.eclac.cl, www.odpm.gov.uk)*

Bu değerlerden de anlaşılacağı gibi, nüfus kriteri açısından dünyada üzerinde uzlaşmış bir sayı bulunmamaktadır. Bu durumun dünya genelinde kentlere ve kentleşmeye yönelik bilimsel araştırmalarda problemlere yol açacağı, sağlıklı istatistiksel karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapmayı ve çözüm önerileri geliştirmeyi zorlaştıracığı açıktır.

Türkiye’de kentleşme çalışmaları ve kentleşme kriterleri

Ülkemizde kentleşmeyle ilgili çalışmalar genelde 1970 ve 1980’li yıllarda yoğunlaşmaktadır. Bu tarihten sonra DPT’nin “il ve ilçelerin gelişmişlik düzeylerini” belirlemeye yönelik çalışmaları dışında kapsamlı bir araştırmaya rast-

lanmaz. DPT tarafından yapılan araştırmalarda kentleşmenin ekonomik boyutuna özellikle vurgu yapılmış ve bu bağlamda “gelişmiş” ve “az gelişmiş” ülkelere göre kentleşmenin yapısal ve mekansal birtakım farklılıklar göstereceği ifade edilmiştir (Dinçer, 1996). Türkiye’de de kentleşme çalışmaları bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesi ve dengeli bir kalkınma sağlanması amacıyla yönelik olarak DPT tarafından hazırlanan ve planlama hiyerarşisi açısından en üstte yer alan beş yıllık kalkınma planları ile yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Bugüne kadar sekizincisi yürürlüğe konmuş olan beş yıllık kalkınma planları dönemlerinde geri kalmış yörelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlamak üzere birtakım bölgesel projeler başlatılmıştır. Bu projeler:

- Zonguldak İl Planı, Doğu Marmara, Çukurova, Antalya Bölge Planları (1. Plan döneminde)
- Keban Bölge Planı (2. Plan döneminde)
- Çukurova Kentsel Gelişme Projesi, GAP (5. Plan döneminde)
- ZBK, Yeşilirmak, DOKAP, DAP (7. Plan döneminde)
- Düzyay 2 Bölgeleri Kalkınma Programları (8. Plan döneminde)

Ancak henüz bu projelerin sonuçlarını değerlendirmek mümkün değildir. Bununla beraber 1968’den 1999 yılına kadar “Kalkınmada Öncelikli Yöreler” belirlenerek bu yerleşimlere ekonomik anlamda birtakım teşvikler yapılmıştır. Tüm bu çalışmalara karşın bölgeler arası dengesizlikler giderilememiştir.

Türkiye’de kentlerin idarî statüsünün değiştirilmesiyle ilgili çalışmalar-Türkiye’de kentlerin idarî statüsündeki değişikliklerle ilgili çalışmalar İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü’nce yürütülmektedir. Anayasa’nın 126. maddesine dayanılarak çıkarılan kanun ve kanun hükmünde kararnamele ile değişiklik yapılabilmesi mümkün olabilmektedir.

1920’den günümüze kadar il sayılarındaki değişiklikler Tablo 8’de gösterilmektedir. Buna göre, son yıllarda il sayısında hızlı bir artış olmuş, buna bağlı olarak pek çok ilçenin il olma tale-

biyle ilgili idarelere başvurmaları şeklinde bir trend başlamıştır. Herhangi bir kriter ve standart olmadığı için Şubat 2006 tarihi itibarıyla il olma talebinde bulunan ilçe sayısı 129'a kadar yükselmiştir. Bu ilçeler arasında pek çok il merkezinden daha gelişmiş olanların yanı sıra gelişmişlik düzeyi çok düşük olanlara da rastlamak mümkündür (www.illeridaresi.gov.tr).

Tablo 8. Yıllara göre Türkiye’de il ve ilçe sayıları

Yılı	İl Sayısı	İller
1920	71	-
1924	74	Artvin , Kars, Ardahan İl haline getirildi. Üsküdar , Beyoğlu, Çatalca, Gelibolu, Ardahan, Muş, Dersim, Genç, Siverek, Ergani ve Kozan ilçeye dönüştürüldü.
1926	63	Bitlis İli İlçe haline, Muş İlçesi il haline getirildi.
1929	63	Aksaray, Cebelibereket, Artvin, Şebinkarahisar, Hakkari İlçe oldu. Mersin ve Sili fke illeri birleştirilerek İçel İli kuruldu.
1933	57	Artvin , Hakkari, Bitlis, Bingöl, Tunceli İl haline getirildi.
1936	62	Hatay İl oldu.
1939	63	Uşak İl oldu. Kırşehir İlçeye dönüştürüldü.
1953	63	Adıyaman, Sakarya, Nevşehir illeri kuruldu.
1954	66	Kırşehir tekrar il oldu.
1957	67	Aksaray , Bayburt, Karaman, Kırıkkale il oldu.
1989	71	Batman ve Şırnak il oldu.
1990	73	Bartın il oldu.
1991	74	Ardahan, Iğdır il oldu.
1992	76	Yalova , Kilis, Karabük il oldu.
1995	79	Osmaniye il oldu.
1996	80	Düzce il oldu
1999	81	

Son 10 yılda idarî statüsü değiştirilen 14 yerleşimin tutanaklara geçen il yapılma gerekçeleri Tablo 9’da özetlenmektedir.

Ülke genelinde yapılan tüm bu çalışmalar (kalkınmada öncelikli yörelerin tespiti, bu bölgelere teşviklerin yapılması, kaynakların aktarılması, büyük ölçekli bölgesel projelerin uygulamaya koyulması, yeni illerin kurulması) bölgelerarası dengesizlikleri önlemeye yetmemiş hatta yeni il ve ilçelerin kurulması maliyetleri açısından da ülke ekonomisine ağır yükler getirmiştir (1999

birim fiyatlarıyla bir ilin kuruluş maliyeti ortalama olarak 26 417 003 400 000 TL olurken, bir ilçenin maliyeti 4 850 136 000 000 TL, bir merkez ilçenin maliyeti 4 672 884 200 000 TL olarak belirlenmiştir.) (www.illeridaresi.gov.tr). Devlet eliyle uygulanan bu politikalar, günümüzde politik kararların kentleşmeyi sağlamada eskisi kadar etkili ve yeterli olmadığına da bir göstergesi kabul edilebilir. Ulaşılan bu yargıları ve sonuçları somut verilerle ölçmek konuyu rasyonel bir temele oturtmak açısından gereklidir. Bu çerçevede istatistiksel analizlerle ülkemizdeki ilçelerin gelişmişlik dereceleri ve kentleşme potansiyelleri belirlenmeye çalışılmıştır

Tablo 9. İl yapılma gerekçeleri

İL	Gerekçe
AKSARAY	Ekonomik gelişmişlik+coğrafi konum
KIRIKKALE	Ekonomik gelişmişlik
BAYBURT	Ekonomik gelişmişlik+tarihî geçmiş
KARAMAN	Coğrafi konum+tarihî geçmiş
BATMAN	Ekonomik gelişmişlik+nüfus yoğunluğu
ŞIRNAK	Ekonomik gelişmişlik+güvenlik
BARTIN	Ekonomik gelişmişlik
ARDAHAN	Dış-göç+ekonomik gelişmişlik
IĞDIR	Ekonomik gelişmişlik + coğrafi konum
KARABÜK	Ekonomik gelişmişlik+nüfus yoğunluğu
KİLİS	Dış-göç
YALOVA	Coğrafi konum+nüfus yoğunluğu
OSMANİYE	Coğrafi konum+nüfus yoğunluğu
DÜZCE	Doğal afet

Türkiye’deki ilçelerin kentleşme/gelişme dereceleri Merkez ilçelerin özellikleri

Ülkemizde hangi ilçelerin il olma potansiyeline sahip olduğunu belirlerken, öncelikle illerin (merkez ilçelerin) özelliklerinin neler olduğunu belirlemek gerekmektedir.

1990 için il merkezlerine ait veriler analiz edildiğinde; 33 000-550 000 arasında şehir nüfusu (1990 yılında büyükşehir statüsündeki merkezler hariç), %31-%99 arasında şehirleşme oranı, %1-%40 arasında tarım sektöründe çalışan oranı, %10-%51 arasında sanayi sektöründe çalışan oranı, %45-%80 arasında hizmetler sektöründe çalışan oranı, 0-9000 mil. TL arasında fert başı-

na düşen imalat sanayi katma değeri, %0-%7 arasında Türkiye içinde tarımsal üretim oranı, 5500-48000 kişi arasında banka şubesi başına düşen kişi sayısı, 0-5000 arasında teşvik belgeli yatırım sayısı, 3,5-8 arasında ortalama hane halkı büyüklüğü, %2-%23 arasında okuma-yazma bilmeyen oranı gibi çok farklı sayı ve oranlarda değerler gözlenmiştir.

2000 yılı için aynı analiz yapıldığında bu değerlerin, 30 000-730 000 arasında şehir nüfusu (1990 yılında büyükşehir statüsündeki merkezler hariç), %27-%99 arasında şehirleşme oranı, %2.3-%5.4 arasında şehirleşme hızı, %0-%20 arasında tarım sektöründe çalışan oranı, %6-%49 arasında sanayi sektöründe çalışan oranı, %47-%92 arasında hizmetler sektöründe çalışan oranı, 0-2545 mil. TL arasında fert başına düşen imalat sanayi katma değeri, %0-%6.5 arasında Türkiye içinde tarımsal üretim oranı, 5500-34000 kişi arasında banka şubesi başına düşen kişi sayısı, 0-9850 arasında teşvik belgeli yatırım sayısı, 3-7 arasında ortalama hane halkı büyüklüğü, %2-%18 arasında okuma-yazma bilmeyen oranı, 42000-1500000 mil. TL arasında fert başına bütçe geliri şeklinde olduğu görülür.

Bu değerlerden anlaşılacağı gibi hem 1990 hem de 2000 için tüm ilçe merkezlerinde belirlenen pek çok gösterge açısından homojen bir dağılım bulunmamaktadır. Sadece ortalama hane halkı büyüklüğü, okuma-yazma bilmeyen oranı, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ile genel ve yerel seçimlerde oy kullanma oranlarında belirli oranda homojen bir dağılım olduğu söylenebilir. Tüm bu değerler Türkiye için merkez ilçelerin tanımlanmasını sağlayacak ortak kriterler tespiti için çok zor hatta imkânsız olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda il merkezleri seçiminde bilimsel (demografik, ekonomik, sosyo-kültürel) yaklaşım yerine politik ve rastgele bir yaklaşımın benimsendiğinin de bir göstergesi kabul edilebilir.

Yeni kurulan illerdeki değişim

Son yıllarda il yapılan yerleşimlerde bu karardan sonra meydana gelen değişimin belirlenmesi amacıyla yapılan incelemede, 1989 ve 1990 yıllarında il yapılan 1. grup il merkezlerinde

(Aksaray, Kırıkkale, Bayburt, Karaman, Batman, Şırnak);

-Bayburt dışında tümünün toplam nüfusunun ve şehir nüfusunun arttığı,

-Şehirleşme oranlarında genel olarak önemli bir fark olmadığı, sadece Şırnak'ta %22'lik bir artış olduğu,

-Genel olarak tarım sektöründe çalışanlarda bir azalma olduğu, Şırnak merkezde ise %25 oranında arttığı, sanayi sektöründe çalışanların oranında genelde bir azalma olduğu, bu oranın Şırnak'ta %-34 oranında düştüğü, hizmetler sektöründe hepsinde azalma olduğu,

-Tarımsal üretimin Türkiye içindeki payının Kırıkkale'de azalırken diğer yerlerde çok fazla değişmediği, fert başına düşen tarımsal üretim miktarında ise Karaman'da dikkate değer bir artış olduğu, (tarım sektöründe çalışanların oranında önemli bir değişim olmamasına rağmen Karaman merkezdeki bu artış verimliliğin arttığını gösterir)

-Karaman'da teşvik belgeli yatırımlarda da dikkate değer bir artış olduğu,

-Ortalama hane halkı büyüklüğünde Türkiye genelindeki değişime paralel olarak tümünde düşük de olsa bir azalma olduğu,

-Yükseköğretim ve ortaöğretim mezun oranlarında tüm illerde artış olduğu,

-Fert başına genel bütçe gelir ve gider miktarlarında en yüksek değer Şırnak'ta görüldüğü ancak fert başına düşen gelir vergisi oranında Şırnak'ın en düşük orana sahip olduğu,

-Fert başına düşen kurumlar vergisi oranında da en yüksek değer Karaman'da görüldüğü,

-Turizm ve sağlık tesisleri açısından en iyi durumda olan il merkezinin Aksaray olduğu bu göstergenin Bayburt ve Şırnak'ta çok düşük değerlerde olduğu anlaşılmıştır.

1991-1999 arasında il yapılan 2. grup il merkezlerindeki (Bartın, Ardahan, Iğdır, Karabük, Kilis, Yalova, Osmaniye, Düzce) değişim incelendiğinde;

-Sadece Osmaniye'de dikkate değer bir nüfus artışı olduğu, Kilis ve Yalova'da ise önemli ölçüde azalma olduğu (ortalama 30000 kişi),

-İğdır, Osmaniye ve Yalova'nın şehirleşme oranları ortalama %20 oranında artarken Düzce'de azaldığı,

-7 İl merkezinde hizmet sektöründe çalışanların oranında artış olurken, Düzce'de bu oranın değişmediği, Bartın, Karabük, Osmaniye ve Yalova'da sanayi sektöründe çalışanların oranının azaldığı; Iğdır, Kilis ve Ardahan'da tarım sektöründe çalışanların oranında önemli bir azalma olduğu,

-Kilis ve Düzce'de toplam sektörlerde çalışan oranında azalma olduğu,

-Fert başına düşen imalat sanayi katma değerinde hepsinde azalma olduğu,

-Tarımsal üretimin Türkiye içindeki payının Kilis, Iğdır ve Osmaniye'de önemli ölçüde arttığı, fert başına düşen tarımsal ürün miktarının ise Ardahan ve Osmaniye dışında diğer merkezlerde azaldığı,

-Fert başına düşen teşvik belgeli yatırım tutarında Yalova, Osmaniye ve Düzce'de dikkate değer bir artış olurken, diğerlerinde çok önemli bir değişiklik olmadığı, teşvik belgeli yatırım istihdamında ise Düzce ve Bartın'da önemli bir artış olduğu,

-Ortalama hane halkı büyüklüğünde önemli bir değişiklik olmadığı,

-Okuma yazma bilmeyenlerin oranında da çok önemli bir değişiklik olmadığı, ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu oranlarının arttığı belirlenmiştir.

Yeni kurulan il merkezlerinde 1990-2000 arasında belirlenen bu değişim ülke genelinde il merkezlerinde meydana gelen değişim ve gelişim eğilimiyle paralellik göstermektedir. Bu incelemede, dikkate değer en önemli husus; 1. grup il merkezlerinde sektörlerde neredeyse hiç değişiklik olmadığı hatta azaldığıdır. Bu iki unsura bağlı olabilir; birincisi bu 1990 yılı sayımı yapıldığında bu iller kurulmuş olduğundan merkezi yönetimin kamu kurum ve kuruluşlarından kaynaklı ek istihdam 1990 değerlerine yansımıştır. Bundan dolayı 1990 ve 2000 değerlerinde bir değişim gözlenmemiştir. İkinci olarak da 2. grup il merkezlerinde görülen hizmet sektöründeki artış sadece yeni kamu kurum ve kuruluşlarının yarattığı ek istihdamdan kaynaklıdır. Bu

durumda bu artış doğal yani gelişme ve kentleşmeye bağlı bir gösterge olmayıp, devlet eliyle oluşturulan yapay bir gelişme olup süreklilik göstermemektedir.

Regresyon analizi ile değişkenlerin anlamlılık derecelerinin belirlenmesi

Araştırmanın bu aşamasında bir kentin özelliklerini tanımlamak ve kentleşme ve gelişme için bir model oluşturmak amaçlanmaktadır. Burada, kenti belirleyen özellikler bir çıktı (output) olarak düşünüldüğünde, kentleşmeyi ve kentsel gelişmeyi sağlayan girdilerin (input) neler olacağına karar vermek, diğer bir deyişle bağımlı ve bağımsız değişkenleri tanımlamak gerekmektedir. Teorik araştırmalara ve elde edilen verilere dayanarak şehirlerin özellikleri; belirli bir nüfus büyüklüğü, yüksek şehirleşme oranı, gelir, yüksek sanayi ve hizmetler sektörlerinde çalışan oranı, yüksek eğitim, uzmanlaşma, düşük ortalama hane halkı sayısı şeklinde sıralanabilir.

Bu tanımlamaların yanısıra yapılan korelasyon analizi sonucunda birbiriyle korelasyonu yüksek olan göstergeler de regresyon analizinde dikkate alınmıştır. Regresyon analizinde; önce her parametrenin birbirleriyle korelasyonları incelenir. Birbiriyle korelasyonu çok yüksek olan parametreler (Korelasyon>0.7) fiziksel anlamları da düşünülerek gerekiyorsa aynı anda modele alınmaz, modele bir tanesi katılır. Sonuçta her bir parametrenin çıkış parametresine etkisini birbirleriyle rölatif olarak gösteren bir grafik elde edilir. Eğer kurulan modelde " r^2 " değeri çok yüksek çıkmışsa (1.0'e yakın) başarılı bir model kurulmuş demektir. Bu çalışmada şehir nüfusu ve şehirleşme oranı için oluşturulan model yüksek anlamlılık göstermiştir. Bu modeller:

1)Şehir nüfusu: sanayide çalışanların oranı + hizmetlerde çalışanların oranı + tarımda çalışanların oranı + teşvik belgeli yatırım tutarı + teşvik belgeli yatırım istihdamı + okuma yazma bilmeyen oranı + yükseköğretim mezunu + ilköğretim, ortaöğretim mezunu + sağlık tesisi başına düşen kişi + banka şubesi başına düşen kişi

2)Şehirleşme oranı: sanayide çalışanların oranı + hizmetlerde çalışanların oranı + tarımda çalışanların oranı + teşvik belgeli yatırım tutarı + teşvik belgeli yatırım istihdamı + okuma-yazma bilmeyenler + yükseköğretim mezunu + ilköğretim, ortaöğretim mezunu + sağlık tesisi başına düşen kişi + banka şubesi başına düşen kişi + fert başına düşen tarımsal üretim miktarı + fert başına gelir vergisi + fert başına kurumlar vergisi + turizm tesis/yatak sayısı şeklinde tanımlanabilir.

Kümeleme analizi ile kentleşme derecelerine göre ilçelerin gruplandırılması

Son olarak da kümeleme (cluster) analizi yapılmıştır. Bu araştırmada çok fazla değişken analize katılmıştır. Analiz yapılan bu göstergelerin birbiriyle doğrusal bir bağıntısı bulunmamakta ve veri değerleri çok fazla yaygınlık göstermektedir. Birbirleriyle çok spesifik gruplar oluşturduğu söylenemez. Üstelik karşılaştırma yapabilecek kriterler yani çıktılar (output) bulunmamaktadır. Bu durumda kümeleme (clustering) analizi yapmanın istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar vereceği görülmüştür. Kümeleme analizi ile birbiriyle anlamlı gruplar oluşturan ve grubun ortalama değerine eşit mesafede bulunan gözlemler aynı küme içinde yer almaktadır.

Bu analiz ile Türkiye'deki tüm ilçeler benzer özelliklerine göre 6 grup altında toplanmıştır. Burada, regresyon analizi ile anlamlı olduğu belirlenen D1(toplam nüfus), D3 (şehirleşme oranı), E1+E2 (tarım ve madencilikte çalışanların oranı), E3+E5 (sanayide çalışanların oranı), E26 (teşvik belgeli yatırım istihdamı), S2 (okuma-yazma bilmeyen oranı), S14 (ortaöğretim mezun oranı) göstergeleri kullanılmıştır. 1990 yılı için tüm ilçeler (büyükşehirler hariç) dahil edilerek yapılan kümelemede gelişmiş ilçelerden geri kalmış ilçelere doğru grupların sıralaması ve ortalama değerleri Tablo 10 ve Tablo 11'de gösterilmektedir.

2000 yılı için de aynı şekilde kümeleme yapıldığında Tablo 12 ve Tablo 13'teki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Tablo 10. Türkiye'de gelişmişlik derecelerine göre ilçelerin dağılımı (1990)

Gelişmişlik dereceleri	Gruplar	Grupta yer alan ilçe sayısı	Grupta yer alan merkez ilçe sayısı
1. derece gelişmiş (en gelişmiş)	6. grup	12	11
2. derece gelişmiş	5. grup	38	26
3. derece gelişmiş	1. grup	98	20
4. derece gelişmiş	2. grup	255	5
5. derece gelişmiş	4. grup	116	3
6. derece gelişmiş (en geri kalmış)	3. grup	331	0

Tablo 11. Grupların ortalama değerleri (1990)

ORTALAMA DEĞERLER							
Gp	D1	D3	E1+E2	E3+E5	E26	S2	S14
6	373763.9	71.6	5.4	33.4	14796.2	9.8	6.5
5	155452.1	65.1	6.7	30.6	7291.9	7.5	7.1
1	56489.2	59.1	14.1	25.9	1054.6	6.2	6.8
2	49059.7	34.1	18.5	28.1	537.9	4.5	2.6
4	35484.5	50.9	50.1	14.5	244.7	11.4	2.4
3	26953.3	23.3	42.2	13.3	87.8	3.6	1.6

Tablo 12. Türkiye'de gelişmişlik derecelerine göre ilçelerin dağılımı (2000)

Gelişmişlik dereceleri	Gruplar	Grupta yer alan ilçe sayısı	Grupta yer alan merkez ilçe sayısı
1. derece gelişmiş (en gelişmiş)	5. grup	7	4
2. derece gelişmiş	4. grup	38	32
3. derece gelişmiş	1. grup	4	0
4. derece gelişmiş	6 .grup	222	31
5. derece gelişmiş	3. grup	425	4
6. derece gelişmiş (en geri kalmış)	2 .grup	171	3

Yukarıdaki tablolarda sayısal olarak gösterilen değerler açısından tüm ilçeler incelenmiş ve

1990 ve 2000 yılları arasında gelişme potansiyeli yüksek ilçeler belirlenmiştir (Tablo 14)

Tablo 13. Grupların ortalama değerleri (2000)

ORTALAMA DEĞERLER							
Gp	D1	D3	E1+ E2	E3+ E5	E26	S2	S14
5	397638.6	72.2	2.3	43.8	54346.7	4.4	11.5
4	293018.2	69.1	3.9	27.4	16128.0	6.1	10.6
1	52065.5	55.5	5.1	39.4	1516.5	3.1	8.7
6	58048.5	58.7	8.6	28.0	2076.3	4.6	9.4
3	35446.3	29.6	15.8	19.8	378.3	2.9	3.7
2	34163.4	52.2	32.5	14.9	146.6	7.5	5.2

Tablo 14. Gelişme potansiyeli yüksek ilçelerin 1990 ve 2000 yılları arasında gelişmişlik derecelerindeki değişim

İlçeler	Gelişmişlik derecesi (1990)	Gelişmişlik derecesi (2000)	İl-ilçe arasındaki mesafe (km)
KOCAELİ-GEZİRE	1.d.g.	1.d.g.	51
HATAY-İSKENDERUN	2.d.g.	2.d.g.	59
MERSİN-TARSUS	2.d.g.	2.d.g.	27
TEKİRDAĞ-ÇORLU	2.d.g.	1.d.g.	38
TEKİRDAĞ-ÇERKEZKÖY	2.d.g.	1.d.g.	62
ANTALYA-ALANYA	2.d.g.	2.d.g.	138
ANTALYA-MANAVGAT	4. d.g.	2. d.g.	78
BURSA-İNEGÖL	2.d.g.	2. d.g.	45
KIRKLARELİ-LÜLEBURGAZ	3.d.g.	2. d.g.	58
İSTANBUL-BÜYÜKÇEKMECE	4.d.g.	2.d.g.	33

İncelenen zaman aralığında gerileme sürecine giren merkez ilçeler ve gelişmişlik derecelerindeki değişim ise Tablo 15'te gösterilmektedir.

1989'dan sonra il yapılan yerleşimlerin gelişmişlik derecelerindeki değişim incelendiğinde Tablo 16'da yer alan sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 15. Gerileme eğiliminde olan il merkezlerinin 1990 ve 2000 yılları arasında gelişmişlik derecelerindeki değişim

İl Merkezleri	Gelişmişlik derecesi (1990)	Gelişmişlik derecesi (2000)
BİTLİS	5.d.g.	6.d.g.
SİİRT	5.d.g.	6.d.g.
ŞIRNAK	5.d.g.	6.d.g.
MUŞ	4.d.g.	5.d.g.
BAYBURT	4.d.g.	5.d.g.
BARTIN	4.d.g.	5.d.g.

Tablo 16. Yeni illerin 1990 ve 2000 yılları arasında gelişmişlik derecelerindeki değişim

Yeni iller	Gelişmişlik derecesi (1990)	Gelişmişlik derecesi (2000)
AKSARAY	4.d.g.	2.d.g.
KIRIKKALE	2.d.g.	2.d.g.
BAYBURT	4.d.g.	5.d.g.
KARAMAN	3.d.g.	2.d.g.
BATMAN	2.d.g.	2.d.g.
ŞIRNAK	5.d.g.	6.d.g.
BARTIN	4.d.g.	5.d.g.
ARDAHAN	6.d.g.	5.d.g.
İĞDIR	5.d.g.	4.d.g.
KARABÜK	3.d.g.	4.d.g.
KİLİS	5.d.g.	4.d.g.
YALOVA	3.d.g.	4.d.g.
OSMANİYE	3.d.g.	2.d.g.
DÜZCE	4.d.g.	4.d.g.

Bu çerçevede il olma talebinde bulunan bazı ilçelerin gelişmişlik derecelerindeki değişim ve bağlı oldukları il merkezlerine uzaklıkları incelendiğinde Tablo 17'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuçlar

Elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:
-Gelişme potansiyeli yüksek ilçeler genellikle sanayi sektöründe öne çıkan ve Büyükşehirlerin hinterlandında yer alan yerleşimlerdir. Bu durum Türkiye'de noktasal değil de yayılma şeklinde bir kentleşme olduğunu göstermektedir.

-Türkiye'de gerileme eğilimi içinde olan merkez ilçeler genellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde yer alan yerleşimlerdir. Gerileme eği-

limde olduğu belirlenen 6 il merkezinden 3'ü sonradan il yapılan Şırnak, Bayburt ve Bartın merkez ilçeleridir. Buna göre; bu yerleşimlerin il olmaları gelişmeleri ve kalkınmalarında olumlu bir etki yaratmamıştır.

Tablo 17. İl olma talebinde bulunan belli başlı ilçelerin gelişmişlik dereceleri

İlçeler	Gelişmişlik derecesi (1990)	Gelişmişlik derecesi (2000)	İl-ilçe arasındaki mesafe (km)
ANKARA-Ş.KOÇHİSAR	3. d.g	4. d.g.	147
ANTALYA-ALANYA	2. d.g	2. d.g.	138
AYDIN-NAZİLLİ	3. d.g	4. d.g.	45
BALIKESİR-AYVALIK	3. d.g	4. d.g.	130
BİLECİK-BOZÜYÜK	2. d.g	4. d.g.	34
BURSA-İNEGÖL	2. d.g	2. d.g.	45
ERZURUM-OLTU	4. d.g	4. d.g.	129
GAZİANTEP-İSLAHİYE	5. d.g	6. d.g.	90
GİRESUN-Ş.KARAHİSAR	3. d.g	4. d.g.	116
HATAY-İSKENDERUN	2. d.g	2. d.g.	59
ISPARTA-Ş.KARAAĞAÇ	4. d.g	4. d.g.	118
İÇEL-SİLİFKE	4. d.g	5. d.g.	83
İÇEL-TARSUS	2. d.g	2. d.g.	27
KOCAELİ-GEBZE	1. d.g	1. d.g.	51
KONYA-AKŞEHİR	3. d.g	4. d.g.	131
KONYA-EREĞLİ	3. d.g	4. d.g.	155
KÜTAHYA-TAVŞANLI	4. d.g	5. d.g.	50
K.MARAŞ-ELBİSTAN	4. d.g	4. d.g.	158
MALATYA-ARAPKİR	3. d.g	4. d.g.	120

-1989 ve 1990 yıllarında il yapılan ilçeler daha sonra yapılanlara göre daha gelişmiş olup belirli bir gelişme trendi yakalamışlardır. Buradan başlangıçta bu kararların daha bilimsel ve rasyonel temellere oturduğu daha sonra ise tamamen po-

litik rant kaygılarıyla hareket edildiği sonucu çıkmaktadır.

-Herhangi bir standarda dayandırılmadan alınan bu kararlar belirli bir nüfus büyüklüğüne ve ekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşmış pek çok ilçede bir beklenti yaratmakta ve il olma taleplerini artırmaktadır. Nazilli, Gebze, Tarsus, İskenderun, Alanya, Akşehir, Şebinkarahisar ve Ereğli (Konya) bu ilçelerin başında gelmektedir. Özellikle, Gebze, İskenderun, Tarsus ve Alanya'nın sonradan il yapılan ilçelerin çoğundan hem nüfus büyüklüğü hem de ekonomik kalkınmışlık açısından daha ileri durumda oldukları görülmüştür. Ancak; coğrafi açıdan hemen hepsi il merkezine çok yakın mesafede olup, aralarındaki ulaşım ve iletişim bağlantıları da oldukça iyidir. O nedenle il yapılmaları gereksiz ve ekonomik olmayan bir uygulama olacaktır.

-Türkiye'de son yıllarda görülen idarî statü değişiklikleri bugünkü ekonomik ve politik yapılanma içinde yanlış bir uygulamadır. Coğrafi anlamda idarî merkezlere erişebilirlikte problem olan bölge yoktur. Bir yerin idarî anlamda statüsünün yükseltilmesi ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek ya da dış-göçü engelleyebilecek bir önlem değildir. Bu şekilde, ülkenin en önemli kentleşme problemi olarak görülen bölgelerarası dengesizlikleri de önlemek mümkün değildir. Ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeyi sağlayacak yatırımların uygulamaya konulması ve kentleşme konusunun tüm boyutlarıyla düşünülmesi gerekmektedir. Sadece nüfus kriterine bağlı olarak konunun ele alınması ülkemiz gerçekleriyle uyumlanmayan uygulamalara yol açmaktadır. Buna göre, bir yerleşmenin il, ilçe ya da belediye olmasında hem nüfus, hem ekonomik olarak sanayi ve hizmetler sektörlerinin oranı hem de sosyo-kültürel açıdan eğitilmiş nüfus oranlarının dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Kaynaklar

- Bairoch, P., (1988). *Cities and economic development from the dawn of history to the present*, University of Chicago Press, Chicago.
- Bhagat, R. B., (2005). Rural-Urban classification and municipal governance in India, *Singapore Journal of Tropical Geography*, 26, 1, March.

- Dinçer, B., (1996). İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması, DPT, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- DPT, (1998). İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (1996), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Durkheim, E., (1964). *The Division of Labor in Society*, Free Press, New York.
- Goodall, B., (1972). *The Economics of Urban Areas*, Pergamon Press, Oxford, New York.
- Huapu, L., (2002). Review of the Urban Growth over the past twenty years & prospects for the next 2 or 3 decades, Institute of Transportation Engineering, Tsinghua University.
- United Nations, (1967). Principles and Recommendations for the 1970 Censuses, UN Publications, Sales No: 67.XVIII.3.
- United Nations, (1969). Growth of the World's Urban and Rural Population, 1920-2000, *Population Studies*, No:44, UN Publications, Sales No:E.69XIII.3.
- United Nations, (2001). World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, New York: United Nations Population Division.
- Weber, A. F., (1899). *The Growth of Cities in the Nineteenth Century*, Macmillan, New York.
-
- www.dpt.gov.tr , www.illeridaresi.gov.tr,
www.census.gov, www.umonitaba.ca,
www.stats.govt.nz, www.eclec.cl,
www.odpm.gov.uk, www.die.gov.tr